

RASPITIVANJE O KOCBEKU

Ko je bio Edvard Kocbek? Šta je to što najdublje određuje tog čoveka „sudbonosnih potresa“ koji je za svog života neprestano prevazilazio date okolnosti?

Nakon dve godine studiranja demonstrativno je napustio studije teologije u Mariboru, ali ne usled neke unutrašnje verske krize ili zavodljivosti spoljašnjeg sveta, već „zbog krivice u kući koju nisu želeli da poprave“. Mariborski biskup je, ležeći na samrtnoj postelji, kako se priča, nameravao da ga pozove, ne bi li mu priznao da je bio u pravu. Sa *Razmišljanjem o Španiji* objavljenom u časopisu *Dom in svet* 1937. godine izazvao je podelu duhova na desnici. Neposredno pred početak Drugog svetskog rata pomagao je da se oko novog časopisa *Dejanje* okupe napredno orijentisani katolički intelektualci i da „mobilišu slovenačku svest“. U Oslobođilački front uključio se na samom početku i sa grupom hrišćanskih socijalista omogućio koaliciju naprednih snaga, spremnih za borbu protiv okupatora. Sa *Dolomitskom izjavom*, koju je potpisao, partiji je prepustio prvenstvo u sprovođenju iznova osvojene vlasti. Novelama iz zbirke *Strah i hrabrost* dao je povoda da ga 1952. godine konačno svrgnu. Marjan Rožanc u *Brevijaru* zapisuje da su ga uklonili kao jednog od svojih, kao izdajnika. Povodom svoje sedamdesetogodišnjice u razgovoru sa Borisom Pahorom predstavio je svoje poglede na Oslobođilački front, osvetlio pomor domobrana i pozvao na priznanje krivice. Time je izazvao svoj poslednji sukob sa vlašću. Šta je u toj ličnosti koju su neprestano bacali sa leve i kamenovali sa desne strane ono suštinsko što je najsudbonosnije određuje? Uvek iznova nas iznenadi s kakvom se zapanjujućom lakoćom šetao kroz najteža i najotvorenija pitanja teologije, filozofije i umetnosti. Pored duhovnih otkrića, kroz poeziju je uvek iznova pozivao u goste maštu; kao što u *Završnoj besedi* i sam kaže, ona mu je bila najvažnija zaštitnica stvaranja i mašte. Među *Savremenim misliocima*, kao što je naslovio knjigu u kojoj je obradio život i delo Kjerkegora, Pegija, Munjea, Šardena i Vejlove, kretao se kao da se igra sa vršnjacima. U veri se „borio za jevanđelizaciju hrišćanstva, protiv njegove klerikalne institucionalizacije [...] za spajanje egzistencije i esencije, početak čovekovog stvarnog oboženja“. Neustrašivo je svedočio i u onim najkritičnijim trenucima slovenačke i svetske istorije i sve vreme prerastao date okvire politike i poznate izvore poetike. Bio je nosilac najviših državnih funkcija, nalazio se na čelima časopisa i pokreta, učestvovao je u stvaranju istorije, a pri tome neprestano pisao pesme. Sam se trudio da svet i sebe vidi što je moguće više javno i bistro. Za mnoge je, pored Pirjevca ili možda još koga, bio najbistriji Slovenac svog vremena. Čak i Jože Javoršek, jedan od njegovih prvih „drugova“, a potom najvećih protivnika, nije mogao da porekne „izuzetnu inteligenciju koja je, kako je morao priznati, zaista nešto posebno“. Dosta su se već pitali šta je u suštini bio, da li političar ili pesnik? U čemu je bio njegov primarni motiv i nagon? U spoljašnjem delovanju ili unutrašnjem zrenju, u svedočenju ili uverenju, predstavi ili figuri? Pravo pitanje je možda manje isključivo. Bolje bi bilo da se pitamo zašto je taj rođeni pesnik bio sve vreme

odan i politici, zbog čega je morao, ukoliko ga već nisu sasvim onemogućili, da deluje i javno. Usred najnemirnijeg stoleća zaista je stajao u „areni života, međutim, da li je uz to uspeo da opstane i kao čovek i stvaralac?

Ko god da je do sada želeo da se približi toj višeslojnoj i kompleksnoj ličnosti, posedujući preteranu želju za jednoznačnim odgovorom, sasvim sigurno je promašio suštinu, moguće i u potpunosti. Mnogo toga je već napisano. Pored knjiga koje je sam Kocbek objavio, izašlo je više hiljada stranica njegovih izabranih dela. Objavljena su već tri zbornika u kojima stručnjaci, poznanici i prijatelji iscrpno progovaraju o neiscrpnom izvoru njegovog stvaralaštva i skoro magičnoj privlačnosti njegove ličnosti. Sveobuhvatna naučna monografija sa sistematično obrađenom građom, nažalost, još uvek nije pripremljena. Neobjavljeni deo njegovih dnevničkih zapisa, koje je s većim ili manjim pauzama pisao skoro pola veka, ostaje sakriven kao nevidljivi deo ledenog brega i pretili da potopi svako jednostrano objašnjenje. Već na početku moramo se pomiriti s tim da Kocbeka nećemo moći da objasnimo do kraja, a kamoli da ga razumemo. Možemo da mu se samo više ili manje približimo, ali i nakon toga će svaka naša tvrdnja u poređenju sa njegovim svedočenjem biti samo približna.

Ne treba da idemo daleko u prošlost, u zborniku *Edvard Kocbek – Poezija, kultura, politika* već 1988. godine pored izuzetno zanimljivih objašnjenja možemo da pročitamo i mnogo uopštenih sudova. Dr Marko Kerševan u svom tekstu „Edvard Kocbek: Hrišćanstvo, društvo, politika“ zapisuje da je Kocbek bio „pre svega politički mislilac, iako jedva političar, odnosno loš političar u tehničkom značenju te reči (kao što ga je okarakterisao već P. Kovačič u reviji 2000 – 1978/4).“

Čak i predstavnik mlađe generacije slovenačkih publicista, Marko Jenšterle, u eseju „Kocbekovo komuniciranje sa istorijom“ smatra da je Kocbek u politici bio naivan, i zaključuje da bi pogrešio kadgod bi se kladio na neiskvarenost političkog čoveka, kada bi mislio da je moguće pošteno učestvovati i u takvim stvarima kao što je društveno uređenje. Ta tvrdnja je krajnje cinična, jer se poigrava sa tezom da samo pokvarenost u javnom delovanju nije naivna. Pisac još dodaje: „Edvard Kocbek se, dakle, celog života učio politici, ali uprkos najvišim političkim funkcijama on je ostajao pesnik, dakle umetnik koji je svaki put iznova bio izigran.“ Od pesničkog učenja ka političkom majstorstvu Kocbek se, po piščevom mišljenju, ako blago preteram, uprkos vrednom učenju, nikada nije okrenuo. Čudni kriterijumi, čudne vrednosti, čudno vreme kada se igralo na sve ili ništa. Političko je bilo sve, a pesničko ništa. Zato ne čudi, iako je protivurečnost potpuna, da je Kocbek po mišljenju mnogih mogao biti samo dobar pesnik i nikakav političar.

Protiv Kocbekove „političke uloge koju neki žele da uzdignu na ravan jedinog istinskog čuvara prave sadržine OF¹ i zato njegovog pravog predstavnika“, nastupio je Zoran Polič. Kocbekov ratni drug sa kojim je zajedno uređivao časopis *Osvobodilna fronta* piše: „On je važan kao književnik i treba ga u tom smislu uvrštavati među naše značajne predstavnike, ali pripisivati mu jednu od najvažnijih političkih uloga u Sloveniji po mom mišljenju je preterano, ako ne i sasvim pogrešno.“ I, dodaje: „Za političko delo je prihvatljivija već više puta pomenuta njegova politička naivnost (kao što kaže Jenšterle) i još više preterana

¹ OF – Osvobodilna fronta (Oslobodilački front). (*Prim. prev.*)

ubeđenost u vlastitu ulogu i važnosti koje više ukazuju na lošeg političara (kao što o njemu tvrdi Kerševan). Nikako, međutim, nije moguće govoriti o Kocbekovoj širini i političkom realizmu (Kerševan).“ Polič gaji poštovanje prema Kocbekovoj pesničkoj ulozi, dok u njegovu političku samo naizgled ima poverenja. Svoj rat i političku bratiju brani tako da iznova omalovažava Kocbekov značaj.

Gospodin Vekoslav Grmič takođe tvrdi da se Kocbekov „individualizam opirao svemu što je nagoveštavalo podređivanje individue zajednici, ali i njegov subjektivizam nije mogao da baš podnosi objektivizam u svakom obliku“.

Školski drug i prijatelj, gospodin Anton Trstenjak, koji ga je „intimno poznao više od mnogih drugih“, protestuje protiv uopštenih sudova. Uveren je da Kocbek nije bio naivan političar. Najpre ga podrži, ali potom u negiranju njegove političke uloge ide još dalje, jer, po njegovom mišljenju, Kocbek uopšte nije bio političar, već pesnik, ekstatična ličnost.

Je li Kocbek zaista toliko pogrešio da većina znalaca i znanaca, osim šačice prijatelja, još deceniju nakon smrti ne može da nađe dobre reči o njegovom javnom delovanju? Je li njegova politička aktivnost bila zaista potpuni promašaj? Istina, međutim, uvek izađe na videlo, kao što kaže pisac prekaljenog iskustva. Ako ne važi za onog kome je upućena i na kojeg se odnosi, važi za onog koji je izgovara. Odgovornost u mislima, rečima i postupcima je, naravno, naša.

Andrej Capuder, koji je pesnika lično veoma dobro poznao, u Kocbekovom zborniku iz 1987. godine se čudi igri sudbine da je „tog možda najbistrijeg Slovenca današnjice zadela najironičnija moguća nalepnica. Nije bilo čoveka u partijskim i crkvenim krugovima koji u razgovoru o Edvardu Kocbeku ne bi primetio: Da, da, ali u politici je bio veoma naivan (Čitaj: glup!) [...] I onda sva ta jeremijada, od mržnje, prebacivanja i sumnjičenja, do pohvala i slepog obožavanja!“ Zanimljivo, što ga više negiraju kao političara, to ga više hvale kao pesnika. Čudno je to slepilo, sve vreme gledaju u političara, a uvek iznova vide pesnika, iako njegov ljudski i pesnički glas nisu hteli ili mogli da čuju. „Ko je bio zapravo taj čovek“, opet se pita Capuder, „mudrac ili zavodnik?“

U vrtlogu nesporazuma mogu da greše drugi i Kocbek je opet samo svedok. Kroz njegovu svedočenje možemo bolje nego bilo gde drugde da vidimo kakav tabu je bila i ostala politika kod nas. Pogrešni podaci, zavodjenje javnosti, prodrli su tako duboko u društveno tkivo da još decenijama odjekuju čak i kroz napore i zalaganja najbližih i onih najdobronamernijih.

Ako među svim tim pretresanjima, objašnjenjima, mišljenjima i sudovima pokušamo da nađemo epicentar podzemnog potresa, ne možemo da previdimo izjavu Edvarda Kardelja, koji je nakon svih polemika koje su se vodile oko novela *Strah i hrabrost* na proširenom plenumu Centralnog komiteta KPS 26. januara 1952. izrekao o Kocbeku poslednju, nesumnjivo autoritarnu, kao što kaže Andrej Inkret, i – naravno – arogantnu misao: „Ko je zapravo Kocbek? Kocbek je u suštini za nas nula. Od Kocbeka smo za vreme rata, doduše, pokušali da nešto napravimo, jer nam je to bilo potrebno, i nakon rata bismo isto tako mogli da ga sahranimo, da takoreći niko za njega ne bi znao, da smo to znali da učinimo na isti način [...] Čini mi se da Kocbeka pred slovenačkim narodom treba pre svega predstaviti smešnim, jer on zapravo i jeste smešna figura [...] Od nas zavisi da li će se ta 'kocbekovština' razrasti u neku pojavu ili ćemo je saseći u samom korenu bez neke posebne buke.“ Njegova po-

slednja beseda je postala glavni uzrok svih budućih događaja. Ne samo da je začutao Kocbek, već i „kocbekovština“. Iz javnog života je, za samo deset godina, morala da nestane ideja, a ne „samo“ čovek. Pojava je bila sasečena u korenu, bez velike buke, smešnog čoveka je s vremenom skoro neprimetno zamenila slika naivnog političara. Kroz taj primer ne vidimo samo kakvu moć ponekad ima reč, već i kakva zastrašujuća praznina vlada u prostoru u kojem takva reč može da tako odjekuje.

Dakle, nije toliko bila u pitanju igra sudbine, već neka druga, neću reći bolje, ali svakako dobro isplanirana igra. Jer, sve vreme se nešto uporno previđalo ili bolje reći prikrivalo. Tek u knjizi Mihe Brejca *Međuvreme* iz 1994. godine možemo da naslutimo da je obrada predmeta „Edvard Kocbek“ bila najstarija i najduža istraga u Službi državne bezbednosti, tadašnjoj UDBI. Najobimniji dosije obima od oko pet hiljada stranica imao je, navodno, upravo Kocbek. Pokrivalo ga je čak pet ljudi. Zar to na većinu izjava ne baca drugačije svetlo? Možemo da se upitamo da li bi se sve to dešavalo oko nekoga ko je politički naivan?

Čudne okolnosti! Pesnik, koji se odazove zovu svog poziva, od svog dela obično ne može da živi. Od njegovih spisa međutim, lepo i udobno, može da preživi nekoliko kritičara umetnosti i književnih istoričara. U našem primeru u pitanju je čovek, čije delo će živeti kroz mnoge buduće generacije, i nakon što je bio već sasvim onemogućen da deluje, bukvalno je morao da i na svom telu preživljava još pet špijuna.

Sagledajmo sve zajedno, međutim, i sa druge strane. Ukoliko želimo da proverimo vrednost Kocbekovih spoznaja i odnosa u vremenu, ukoliko hoćemo da osetimo živost njegove misli danas, moramo najpre da ga oslušnemo.

Kocbek je u članku „Mali i veliki narodi“ u *Dejanju* još 1939. godine zapisao: „Budućnost malih i velikih naroda je u federativnom uređenju Evrope. Nova Evropa mora biti savez velikih i malih naroda, velikih i malih domovina, a ne totalitarnih država [...] Nova Evropa se mora izgraditi pod znakom kompletnog čoveka, individualca, njemu moraju služiti državni aparat, privredni poredak i duhovne vrednosti. Sve što postoji mora davati svoj doprinos ličnom ispunjenju čoveka.“ Vreme od šest decenija ništa tome nije oduzelo, suprotno tome, u vreme ujedinjavanja Evrope još je očiglednija proročka širina i dubina tih pogleda. Na kraju drugog milenijuma možemo da kažemo da će se Evropa zaista moći da poveže i ujedini samo ukoliko u svojoj unitarnosti bude uspela da se otvori za drugog i za drugačijeg, ukoliko bude prepoznala svoje najveće bogatstvo u raznolikosti kultura i naroda i ukoliko bude priznala kulturnu istovetnost i privrednu samobitnost i malim narodima. Novu paradigmu, koja uspostavlja drugačije odnose između lokalnog i globalnog, individualnog i grupnog, posebnog i opšteg, Kocbek je osetio još veoma rano, daleko pre početka informacione ere.

U raspravi *Narodno i društveno oslobođenje* iz 1942. godine, Kocbek je još više produbio svoje razmišljanje o narodu: „Ako narod ne uzima u obzir društvene uslove svog opstanka, onda u njemu obavezno dolazi do raskola između društvene sadržine naroda sa jedne i kulturno-narodnog ispovedanja sa druge strane. Još i više, društvena problematika, koja na takav način dolazi do nje, lako može da se otrgne od problematike naroda i da se usmeri isključivo ka međunarodnom i nadnarodnom rešavanju, dok, s druge strane, narod gubi svoju stvarnost i postaje isključivo maska onim ljudima koji su prouzrokovali takvu društvenu problematiku. Na taj način se stvarnost naroda sa jedne strane suzila isključivo na društvenu

problematiku, dok se, sa druge strane, ograničila na svoj kulturni značaj.“ Nije u pitanju samo jedna od najdubljih dijalektičkih analiza naroda i njegovog istorijskog položaja, kako misli Peter Kovačič, niti samo novo osvetljenje pukotine koju je, uz raskrinkavanje lažnih rodoljuba, prepoznao još Cankar, Kocbek je već za vreme rata ukazao na dublji raskol koji se u doba socijalističke izgradnje razrastao u opasnu šizofreniju, da bi potom prerastao u sukob jugoslovenskih nacionalizama. Još i više, sa nerazrešenom društvenom problematikom koja se „odvaja od nacionalne i usmerava isključivo ka međunarodnoj i nadnacionalnoj“, otkriva i ključne tranzicijske zamke osamostaljene Slovenije. On je jedan od prvih koji je upozorio na razliku između naroda i nacije i ukazao na put kako sa autentičnom nacionalnom svešću i ka opšteljudskosti otvorenoj ličnoj samosvesti prevazići eksplozivnost i ekspanzivnost nacionalizama. Ukazao je na prazninu koja se razjapi svaki put kada između privrede i kulture nema žive narodnosne kreativnosti, kada između društva i čoveka nema mesta za samostalnu ličnost, ukoliko ono materijalno i stvarno ne prožima neprestan stvaralački čin.

Edvard Kocbek je još tridesetih godina upozoravao na uslove za stvaranje nove Evrope, koji se uspostavljaju tek sada, krajem veka. Još pre Drugog svetskog rata objavljivanjem novele *Igor* belgijskog dramskog pisca Šarla Plisnija u časopisu *Dejanje* ukazao na suštinu staljinističkih procesa. Problem je suštinski osvetlio pre nego što je počeo sukob na književnoj levisi i već deset godina pred izbivanje jugoslovenskog spora sa Informbiroom. Početkom pedesetih upozorio je na to da jugoslovenski unitarizam i preteran centralizam ometaju normalan razvoj naroda i ugrožavaju stvaralački razvoj slovenstva. Deset godina kasnije, u polemici sa srpskim intelektualcima, za veću autonomiju i kulturnu samostalnost republika zauzimao se Dušan Pirjevec uz prilično čvrstu političku podršku tadašnje republičke vlasti i Borisa Kraigera. Dvadeset godina kasnije, Stane Kavčič je oko finansiranja auto-puteva, na polju privrede izazvao sukob sa beogradskim centralizmom. Pirjevca danas često navode kao duhovnog oca slovenačke kritičke inteligencije. Kavčič se doživljava kao otac slovenačkog liberalizma i pevac koji je prerano zakukurikao. Kocbek, koji je ukazao na suštinu tih procesa u samom jezgru, navodno je bio naivan čovek koji nije imao pravi osećaj za politiku. U sukobu dugoročne vizije osetljivog pojedinca sa kratkoročnim interesom tvrdokorne vlasti, u borbi moći argumenata sa argumentima moći i u suočavanju lica koje svedoči sa sistemskom istinom u to vreme možda nije bilo moguće očekivati drugačiji ishod.

Sa *Razmišljanjem o Španiji* Kocbek je osvetlio uzroke španskog građanskog rata. Isticao je da nije u pitanju verski rat, već socijalna revolucija. Stao je na stranu naprednih republikanskih snaga nasuprot fašističkim pobunjenicima koje je podržavala katolička crkva. Kao munja iz vedra neba udarila je jasna misao u nerazmrsivo klupko svetskih okolnosti i domaćih prebacivanja. Časopis *Dom in svet* je nakon objave *Razmišljanja* za kraće vreme čak prestao i da izlazi. Kocbek je zajedno sa krugom istomišljenika pokrenuo časopis *Dejanje* i postao njegov urednik. Već sami naslovi članaka „Slovenački čovek“, „Slovenačka emigracija“, „Kultura i Slovenci“, „Narod“, „Mali i veliki narodi“, „Slovenci i politika“, „Hrišćanin u svetu“, „Intelektualac pred odlukom“, svedoče da je pisanjem izostravao poglede na aktuelna pitanja tog vremena i unosio kreativni nemir u prilično umrtvljen intelektualni život predratne Slovenije. Kocbek, međutim, nije bio samo urednik *Dejanja*, postavši član Izvršnog

odbora Oslobođilačkog fronta, odmah nakon okupacije postao je i čovek akcije. Pitanje koje vredi postaviti jeste da li je taj majstor reči i u doba najdubljeg razaranja ostao čovek reči?

Razmišljanja o Španiji bila su povod za podelu duhova u katoličkoj sredini, napredni katolički intelektualci odvojili su se od dogmatskih stavova zvanične crkve, a hrišćanski socijalisti su krenuli novim putem. Na desnici je Kocbek dosegao, ono što Krleži, Kreftu i ostalim naprednim intelektualcima pred sam rat nije uspelo u književnom sukobu na levlci. Kreft je nakon sukoba „uz dozvolu partije“ otišao u Rim. Krleža je, skoro tokom čitavog rata, bio izolovan u svom zagrebačkom stanu. A partija je ostala jednako dogmatična i bez najvećih kosmopolitskih ličnosti – možda još tvrđa nego što je bila. Zaoštrenje, a ne etičko izoštrenje na levlci je, pored osnivanja domobrana na desnici, verovatno jedan od ključnih uzroka da se narodnooslobodilačka borba koja je počela ujedinjenjem svih naprednih sila u borbi protiv okupatora, u najtežim uslovima pretvorila u građanski i bratoubilački rat. Građanski rat sa *Dolomitskom izjavom*, sa kojom je partija unutar koalicijskog Oslobođilačkog fronta preuzela vlast, i posleratna streljanja zarobljenika koje su Englezi izručili jugosloven-skoj vojsci, najsrećnije su strane slovenačke istorije i istovremeno i Kocbekova najveća trauma.

Kada je 3. novembra 1949. opet počeo da čita *Slovenski dom, Slovenca* i *Jutro* iz prve polovine 1943. godine, stranicu po stranicu, oči su počeli da mu budu dokumenti o partizanskoj strahovladi na terenu. U dnevnik zapisuje: „Prvi put sam bio bez pomoći privida i umetnosti izručen svojoj čistoj savesti i ta savest se oglasila tupo, zastrašujuće mutno, poput teskobe iz najgorih partizanskih dana koje nikada neću moći da prepričam drugom čoveku, ni prijatelju ni sudiji. Ništa nisam skrivio prema životu svog bližnjeg, ni kap krvi nisam prolio ni svojim postupcima niti svojom pomisli, sasvim sam čist, a ipak sam u taj čudni, tamni, popodnevi sat spoznao da sam kriv, da sam iz dana u dan propuštao nešto važno, da nisam bio dovoljno bistar i moćan, da svojoj teskobi nisam omogućio sveti, silni izraz.“

Na sve to, uz sve dužno poštovanje, pre svega možemo da začujemo. Ko je taj koji može da sudi? Možda možemo da priznamo da je njegova savest ostala živa, iako, uz svu krivicu koja mu je nametnuta, pa i za one grehe koje sam nije počinio, više nije bila sasvim čista. Možda ćemo od sada bolje razumeti njegovu blaženu krivicu.

U vezi sa nečuvenom sudbinom domobrana, u razgovoru sa Borisom Pahorom u knjižici *Svedok našeg vremena* objavljenoj na njegovu sedamdesetogodišnjicu, rekao je između ostalog i sledeće: „Reč je o javnom priznanju krivice koja se tiče svih nas. Dugo se nećemo osloboditi gonjenja i more, sve dok javno ne priznamo svoju krivicu, svoju veliku krivicu. Bez tog čina, mi, Slovenci, nikada nećemo stupiti u čisti i jasni prostor budućnosti.“ Jože Javoršek u *Opasnim vezama* 1978. godine Kocbeku prebacuje da je za streljanja znao još septembra 1945, a javio se tek 1974. zbog vlastite glorifikacije pred neprijateljima i inostranstvom. Nekadašnji sekretar i uži saradnik žigoše ga kao „kamufatora sa tempiranim bombama“. Milovan Đilas je u razgovoru sa engleskim publicistom Džordžom Urbanom za mesečnik *Encounter* decembra 1979. izjavio da je Kocbek, nakon što su na posebnom sastanku odgovorni negirali priče o streljanjima, verovao u ono u šta je želeo da veruje. Dodao je: „Bio je, naime, onakav kakvi su često poštteni ljudi – krajnje naivan.“

Kocbek u razgovoru sa Pahorom sam kaže da je zbog priča o streljanjima, koje su postale sve stvarnije, „odlučio da odmah odstupi, međutim, njegovu demisiju sprečila je iznenadna izjava kominforma, koja je stavila na kocku opstanak Jugoslavije. Moje odstupanje u takvoj atmosferi ne bi bilo pošteno, i zato sam odlučio da sačekam neko čistije vreme.“

Ko je bio, dakle... Da li nakon svega izrečenog i zapisanog uopšte još uvek možemo postavljati tako uopštena pitanja? Jednoznačnih odgovora i konačnih sudova je ionako bilo već previše. Mnogi su ga osuđivali, ali što su ga više gurali u očigledne obrasce, to su više grešili. Što su ga više, u svojoj uskosti, pokušavali da povrede, to su ga manje pogađali. Možda je upravo u tome tajna, da je uz sve pretrese koje je inicirao, i sva suprotstavljanja koja su se uperila protiv njega, uopšte mogao da izdrži. Sam je još 1935. godine u *Domu in svetu* napisao *Jednom od uskih*: „Zašto bih bio tužan ako je možda zaista sa tobom tako da ne voliš da gledaš u dušu, i ako želiš da i dalje donosiš sud i osudu još pre nego što si se približio svom drugu.“

Svi totalni sudovi o čoveku izgovaraju više nego što je moguće znati, kaže Karl Jaspers u svojoj *Filozofskoj veri*, koja je objavljena 1948, u doba Informbiroa, montiranih procesa i staljinističkih čistki. Čovek nije samo ono što jeste, a kamoli da je ono što se njemu samom ili nekome drugom čini da jeste. Jaspers, filozof, koji je izrastao u slobodnomislećem okruženju i ostao otvoren prema veri, tvrdi da smo sami sebi još uvek pitanje i zadatak. Kada sudimo o ljudskim pitanjima želeći da iznosimo konačne sudove, diskutabilno je već samo pitanje, a kamoli odgovor.

Kocbek se najviše pitao a možda i najdublje preispitivao sam. Pitanjem „Ko sam?“ naslovio je jednu od ključnih i poslednjih pesama u pesničkoj zbirci *Groza*. Sa njom se nakon tri decenije pesnički opet oglasio i usaglasio. Istina je, da se nakon raznih sukoba opet otvorio, ali ne da bi se sukobio, već da bi se iznova usaglasio sa svetom. Ono što je Ivan Cankar stavio u *Belu hrizantemu*, Edvard Kocbek je našao u toj pesmi, u „darežljivoj ruži, spremnoj na izbijanje, jednom će pogledati tom groznom veku u lice i vek će pocrveneti“. Isti naslov kao i pesma nosi i esej koji je možda najvažniji za shvatanje njegove ličnosti. *Ko sam?*, esej sa istoimenom pesmom na početku i *Molitvom* na kraju, Kocbek je pročitao 1965. godine u Trstu, slično kao i Cankar, 1918. godine *Pročišćenost i podmlađenost*. Po mišljenju njegovog prijatelja Janeza Gradišnika taj spis stoji sasvim zasluženo na završnom mestu u zbirci eseja *Sloboda i nužnost*, kao „istinski vrhunac te knjige“. Obratimo pažnju na ono osetljivo mesto, međustanje, nekakvu vezu između pitanja i odgovora, početka i kraja, tela i duha. Jer, u tom eseju Kocbek zapisuje sledeće: „Moje život se razvio u totalno ispitivanje i totalno odgovaranje“. Naglasak je na životu koji se izvija iz lavirinta večnih pitanja i odgovora samo tako što se neprestano razvija.

I nastavlja: „Ako ikada budem napisao opširniju autobiografiju, podeliću je na dva dela; prvi će imati naslov „Adame, gde si?“, a drugi „Ovde sam! Mislim da me razumete, do partizanstva pitanje, a potom odgovor.“

Kocbeku je ljudska osoba najveća tajna, nosilac kosmičkog smisla. Tu ide dalje od Berđajeva za koga je čovek zagonetka, moda najveća zagonetka na svetu. Kocbek se sve vreme pita i istovremeno odgovara. Od naše odgovornosti zavisi kako odjekuje i kako se shvata ...

Ono sam
što sam bio,
i svako
će moći da me
zaboravi.
A ipak
moram reći:
jesam
i bio sam
i biću,
i zato sam više
od zaborava,
neizmerno više
od negiranja,
beskrajno više
od ništavila.

(Sa slovenačkog prevela **Ana Ristović**)